

ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНЯ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ ТА ГОЛОГРАФІЧНИЙ ПРИНЦИП ОРГАНІЗАЦІЇ ПРЕДМЕТНОГО ЗМІСТУ (НА ПРИКЛАДІ ПРЕДМЕТУ "ХУДОЖНЯ КУЛЬТУРА")

У статті висвітлено принципи голографічного підходу у мистецькій освіті та їх роль у формуванні соціокультурної компетентності учня основної школи, їх значення для модернізації сучасної освіти, уточнено сутність поняття, підкреслено роль голографічних принципів у процесі її змістопородження на уроках художньої культури. Виявлено значення педагогічної режисури у трактуванні учнем художнього твору як тексту, зокрема в умовах поліпредметної інтеграції, наведено приклад бінарного уроку з художньої культури та фізики.

Ключові слова: голографічний підхід, соціокультурна компетентність, художня культура, художня виразність, символ.

Визначення мети освіти у ХХІ ст. – важливий та складний процес в умовах багатоаспектної кризи людського буття. Чітка визначеність мети мистецької освіти Україні, закріплена у Концепції художньо-естетичного виховання учнів (автор Л. Масол), полягає у формуванні в учнів особистісно-ціннісного ставлення до дійсності та мистецтва, здатності до самореалізації, потребі в духовному самовдосконаленні [5]. Між тим педагогічне обґрунтування основних компонентів мистецької освіти у дослідженнях українських вчених (В. Андрущенко, Л. Масол, Н. Миропольської, О. Комаровської, В. Орлова, Г. Падалки та ін.) висвітлює і низку суперечностей, які перешкоджають її повноцінній участі у процесі оновлення шкільної освіти. Вони посилені соціальною закритістю освітнього простору, яка, на думку соціологів, в результаті дає людині можливість виживати, а не розвиватися і таким чином, обмежує природню полімодальність особистості.

У контексті наведених думок є актуальними педагогічні ідеї видатного українського педагога Софії Русової, яка наголошувала на необхідності враховувати індивідуальність кожної дитини, підкреслювала необхідність соціалізації дитини в усіх ланках освіти. Перспектива розвитку цих ідей полягає, наш погляд, у пошуку відповідних педагогічних підходів, які реалізують на сучасному етапі соціалізацію дитини як неповторної особистості.

Одне з головних протиріч сучасної шкільної освіти полягає у необхідності виховання творчої особистості, здатної до продуктивної діяльності у соціумі та нестачею освітніх ресурсів для реалізації такого завдання. Складність та швидкоплинність соціальних процесів тягнуть за собою ті ціннісні та смислові "дрейфи", які торкаються саме учня. Для адекватної "відповіді" на вказані зовнішні впливи виникає необхідність у тих педагогічних підходах, які нададуть гнучкості змісту шкільних предметів та водночас спрямують діяльність учня на позитивне перетворення суспільного середовища. Тому доцільно звернутися до ідей та принципів голографічного підходу, який органічно співвідноситься з багатовимірним та мобільним смисловим оточенням сучасного школяра, його соціокультурними чинниками. Ґрунтовний аналіз голографічного підходу у дослідженні С. Клепко [3] дає змогу подальшого розвитку його принципів у практичній площині, наприклад, в межах виховання певних компетентностей учнів.

Наведемо тлумачення вченого: "Голографічні властивості може мати інформаційна система, сконструйована певним чином. У ролі об'єкта виступає навчальна дисципліна або її частина. Головним у голографічному підході є правильне знаходження ядра навчальної дисципліни, через яке вдається знайти зв'язки з усіма елементами системи. Взаємозв'язок елементів системи забезпечує її цілісність, коли відсутність одного з елементів не руйнує всієї системи" [3, с. 95].

Дослідник підкреслює один з принципів організації навчального матеріалу при застосуванні голографічного підходу. До нього, на думку С. Клепко, відноситься "фреймова організація навчального матеріалу. Фреймова побудова навчальної дисципліни відповідає психології сприйняття людиною нової інформації. Завжди людина намагається зіставити нове з тією відомою інформацією, структурою, що уже є в її свідомості, знайти спільне і відмінне. Ефективність технології навчання залежить від того, наскільки вдало найдений фрейм (стабільна структура) для зображення даної навчальної дисципліни" [3, с. 95].

Мета статті: визначити голографічні принципи організації змісту предмету "Художня культура" та їх роль у формуванні соціокультурної компетентності учня основної школи.

Визначена мета обумовлює такі завдання роботи: уточнити сутність поняття "соціокультурна компетентність" учня основної школи, висвітлити голографічність змістової ідеї художньої культури як педагогічну умову формування окресленої якості.

Соціокультурна компетентність визначається у сучасній дослідницькій літературі у різноманітних ракурсах, які представляють її динамічною інтегрованою якістю особистості у поєднанні змістово-ціннісного відношення до світу, комунікативно-діяльничої активності та продуктивної поведінки у соціумі. (Є. Прямікова, Т. Закутна, І. Закір'янова, І. Левицька, Н. Муравйова, Т. Нечаєва, А. Флієр та ін.). Домінує визначення соціокультурної компетентності як "готовності, здатності та мінімального досвіду особистості застосовувати на практиці знання та вміння, що забезпечують раціональне і шанобливе сприйняття іншого і незвичного, конструктивну співпрацю з його носіями, знаходження змістовних компромісів" [8].

Але у масиві досліджень залишаються недостатньо розробленими проблеми впливу вікових особливостей школяра на формування соціокультурної компетентності, зокрема учня-підлітка. Наявність недостатнього розуміння соціокультурної компетентності як атрибуту особистісного розвитку учня розкривається, наприклад, роботі Є. Прямікової, яка аналізує відношення до цього поняття учнів, батьків та вчителів. Дослідниця доводить, що зміст поняття "соціальна компетентність" не має достатньої визначеності. У свою чергу це породжує низку проблем шкільної освіти, які заважають збагатити саме виховний процес специфічною спрямованістю на особистість учня. Також поза увагою вчених залишаються питання розвитку змістової інтерпретації навчального матеріалу, яка є основою для формування соціальних навичок та соціального інтелекту сучасного школяра як "своєрідного психологічного інструменту забезпечення людиною власної ефективної життєдіяльності" [7, с. 62].

Спираючись на аналіз наукових джерел, присвячених проблемі соціокультурної компетентності, уточнимо визначення поняття: *соціокультурна компетентність – відкрита особистісна позиція учня, реалізована у процесі розуміння та інтерпретації навчального матеріалу (зокрема з художньої культури), у виразних формах, засвоєними на підґрунті художніх творів як текстів-повідомлень, та спрямованих на продуктивну спільну діяльність щодо позитивного впливу на соціум.*

Художня культура у якості навчального предмету у школі має особливі можливості у наданні учням змістово-ціннісної спрямованості їх діяльності. При яких умовах художня навчальна "інформація" може стати смыслом для учня, тобто бути для нього значущою та сприятливою його активності? При умовах, які допоможуть йому трансформувати багатовимірність навчального процесу у процес діяльності, у процес діяльності, яка скерована змістом як цінністю та розуміти іншу людину? Тому звернемося до змістової ідеї предмету, який безпосередньо пов'язаний зі смисловою цінністю, а саме до предмету "Художня культура" та розглянемо принципи голографічного підходу, які сприяють смисловій трансформації учнем навчального матеріалу.

Перший з них – знаходження того ядра предмету, який стане провідником до стереоскопічного, об'ємного бачення того чи іншого явища. Для предмету "Художня культура" таким ядром може стати ідея художньої виразності, яскраво виявлена у художньому символі. Останній є специфічною формою художньої виразності, в якій "зовнішній" (предметний) план вказує на змістову безмежність його значень.

Саме символ у його поєднанні уяви та пізнання, раціонального та інтуїтивного, цінності та відносності, на думку соціологів, зміцнює соціальний світ особистості. Досліджуючи вплив символу на свідомість людини, М. Мамардашвілі та О. Пятигорський вказують, що символічна форма дозволяє утримувати водночас загальний характер поняття та одينية існування, яке реалізує це поняття. Також автори продемонстрували, що символічна форма задає особий режим існування свідомості... Цей режим охарактеризовано як рефлексивна, усвідомлююча себе свідомість. Саме така свідомість необхідна для того, щоб "життя знайшло повноту", являло собою акт свободи і виконання символічного змісту "тут і тепер" [5].

Тому зрозуміло, чому так важливо реалізувати змістову ідею предмету "Художня культура" через символи. Спонукаючи учнів "розшифровувати" художні символи, вчитель має змогу в цьому творчому процесі "оживити" картину тотального взаємозв'язку предметів та явищ, тобто цілісності світобудови.

Така картина може бути досить різноманітною, і не всім учням цікаві її однакові сторони. Тому вчитель повинен створити такий змістовий контекст на уроці, який організує сприйняття учнями художнього твору як актуального та цікавого для саме цих учнів. Також цю актуальність через контекст він обґрунтує саме текстом твору – текстом як певної основи, закладеної автором. Таким чином, при створенні контексту вчитель звертається до фреймової організації матеріалу, що становить *другий принцип* голографічного підходу.

Прикладом створення такого контексту на уроці художньої культури можуть стати факти з нехудожніх галузей, наприклад, із науки, історико-соціальної ситуації виникнення даного твору. Так, складність та несприйнятливості "Авіньонських дівчат" або "Герніки" П. Пікассо повільно змінюються, коли учні дізнаються про випадкове усвідомлення митцем змісту африканської маски, її позаособистісної виразності, про страшну загибель людей іспанського містечка Герніка. Виразність відношення автора складається з відмови від традиційної "красивості" художньої мови в "Авіньонських дівчатах",

агресивної демонстрації жорстких геометричних форм та зсувів площин. Це – зовнішній план образу-символу, тоді як його внутрішній – спроба людини ХХ сторіччя прорватися до справжнього буття. При спонуканні учнів до розкодування внутрішнього плану символу виникає розгортання контексту, пошук тих ідей (навіть філософського плану), які відповідають ідеї нового, дуже простого та грубого життя, але, на думку Пікассо, справжнього. Контекст не є простим поясненням причини появи твору, а є своєрідними "воротами" у цілісну картину, в якій художній твір має багато перехресних зв'язків з іншими її частинами. Тому вчитель, а також учні, можуть вибирати ті аспекти контексту, які вважають актуальними, цікавими та влучними для розуміння твору.

Таким чином, голографічна організація змісту реалізується через поступове "звуження" зони пошуку учня, тобто його визначеності у певному напрямку (як шлях до розуміння тексту твору, його художньої мови). Але водночас контекст провокує учня до його розгортання у процесі розуміння та інтерпретації смисла художнього образу-символу, тобто розширює простір пошуку.

Третій принцип, у якому відбиваються ідеї голографічного підходу – демонстрація "стереоскопічності" вже не тільки окремого твору, але й навчальної дисципліни, яка постає з декількох ракурсів. Це потребує застосування поліпредметної інтеграції, яка і реалізує "стереоскопічні" уявлення про предмет, зокрема художню культуру.

Об'єднання змісту двох або декількох навчальних предметів призводить до постанови більш широкої, цікавої теми, яка пояснює проблеми обох предметів. Виникає вихід на так званий метапредметний рівень. Інтеграція сприяє концентрованому та більш швидкому розумінню учнями головних ідей вивчаємої теми, потребує гнучкості їх когнітивних зусиль та продуктивної діяльності на уроці.

Інтеграція виступає не як об'єднання безлічі змістових елементів, пов'язаних лише ситуативно, а як перехід кількості в якість, як основа для відкриття нових зв'язків і відносин між навчальними компонентами шляхом включення їх в нові предметні системи.

Так, на підґрунті художньої культури можливо реалізувати поліпредметну інтеграцію різного ступеню складності, відповідно цілям педагогічної ситуації і навчально-виховної проблеми. Наведемо приклад інтегративної теми уроку, проведеного у 10 класі (художня культура та фізика). "Проблема поля в електродинаміці: фізичне та історико-культурне тлумачення".

Учням було запропоновано розглянути у порівняльному аналізі теми, які вивчаються як у фізиці, та і в художній культурі, зокрема проблему поля. Для виявлення причин появи такого терміну у художній творчості учні знайомилися з текстами представників авангарду початку ХХ сторіччя, а також ідеями науковців, які призвели до відкриття явища поля у фізиці. Учні за допомогою вчителів шукали підґрунтя для аналогії між двома предметами, в яких фігурує так чи інакше проблема поля.

Так, вчитель художньої культури серед пошукових матеріалів запропонував учням і висновок дослідника мистецтва авангарду А. Накова: "Розробляючи нову метафізику кольору, російські художники-абстракціоністи здійснили в галузі мистецтва – аналог тієї ... революції, яка ось уже понад півстоліття живила новації в техніці і електродинаміки, породивши, зокрема, теорію електромагнітного поля. Зовсім не збираючись ілюструвати наукові поняття, художники-безпредметники тільки силою нової логіки дійшли до розуміння енергетичних можливостей, закладених в матеріалі – до тієї нової концепції світу, яку в галузі науки визначили відкриття Максвелла, Мінковського або Ейнштейна" [6, с. 28].

Думки В. Вернадського, надані з боку фізики, були присвячені взагалі появі нового погляду на матерію світу, що збіглося також з висловлюваннями митців-авангардистів початку сторіччя. Тому, дивлячись на експерименти зі світлом, рухом та силою лінії в роботах української художниці Александри Екстер, яка створювала костюми з розрахунком на певні рухи актора, на кінетичні скульптури Наума Габо, нові просторові досліді Еля Лисицького та інших, учні відтворювали саме той науковий контекст, який робив ці твори зрозумілими та осмисленими для них.

Зрозуміло, що в умовах контекстного навчання, звертання до особистісного досвіду учня вчитель будує свою діяльність не як контролер процесу, а його фасілітатором. *Тому четвертим принципом, який сприяє голографічності педагогічного підходу* висунемо педагогічну режисуру. Вона спирається не тільки на алгоритм педагогічних дій, а на навчально-виховний процес як управління діяльністю учнів на уроці та їх стимулювання у просування до ефективного результату навчання. "Педагог-режисер проектує освітнє середовище через пошуки його змістоутворюючих характеристик. Виявлення смислових і ціннісних зв'язків об'єкта в результаті оперування категоріями, специфічними не тільки для науки, але і пов'язаними з мистецтвом, відкриває додаткові грані аналізу об'єкта і включає його в систему неочевидних відносин за рахунок виникаючих асоціацій, що дозволяє учневі відчувати "абстрактні", не прямолінійно виражені змісти" – пише педагогічну О. Задоріна [1].

Якщо педагог-режисер буде свій урок, він має декілька його варіантів, тому що своє бачення теми уроку він заставляє з думками учнів, їх висновками у процесі пошуку відповідей на поставлені вчителем завдання та висвітлені проблеми. Ще до початку уроку педагог-режисер вже створює голографічний простір теми, яка кожного року повинна подаватися однаково, піл кутом зору програми. Відповідно цьому змістовому простору учні можуть вибирати, аргументувати свій вибір. Вчитель допомагає при цьому все ж дійти до головного ядра теми, яке не залежить від інтерпретації.

Педагогічна режисура може застосовувати такі педагогічні дії:

- пропозицію до вибору теми уроку (при можливості їх відносного варіювання у програмі). Якщо такої можливості немає, і теми сформульовані досить конкретно, то обґрунтувати ту чи іншу інтерпретацію теми;
- пропозицію учням самостійно знайти обґрунтування для такого вибору викладача, надавши їм можливість самим стати інтерпретаторами теми;
- формулювання теми в кінці уроку самими учнями як результат акцентування "просування" від проблеми до проблеми до суті теми;
- окреслення "зони" пошуку відповіді на поставлені питання за допомогою уточнюючих питань або завдань;
- складання логічних задач;
- перемикання в сучасний ціннісно-смісловий контекст.
- актуалізація ретроспективних або перспективних зв'язків;
- окреслювання учням виникаючого кола думок, допомога у виборі найбільш продуктивних для рішення завдання уроку.
- спонукання учнів до використання набутого знання у проектах метапредметного характеру та в позаурочних формах діяльності у школі;

Таким чином, застосування принципів голографічного підходу сприяє до змістовій трансформації, яка відповідає психологічній якості людини переосмислювати отримані знання. В цей процес включено все, що учень сприймає під особистісним кутом зору, в нашому випадку – це художні твори у змістово-ціннісній специфіці.

Розглянемо, як голографічні принципи організації змісту предмету "Художня культура" сприяють формуванню соціокультурної компетентності учнів основної школи. Опора на фрейми учня дає вчителю можливість активізувати особистісний досвід учня, при наявності ж проблемної ситуації – створити обговорення учнів, розглянути різні точки зору. Художня виразність, яка відкриває учням шлях до змісту твору, висвітлює цей зміст багатогранним, і тому спонукаючим до різних інтерпретацій.

Контекст як ознака певної педагогічної ситуації допомагає учням визначитись зі своєю позицією, з засобами рішення проблеми та співвіднесеності своєї думки з думками інших. Учні можуть самі вирішити, наскільки корисною може бути для них взаємодія у процесі розкриття теми уроку (або побудови позаурочного заходу).

Поліпредметна інтеграція дозволяє надати розумінню художнього твору обґрунтування відносно інших галузей людської діяльності, тобто мотивує учнів до гнучкого переключення точок зору на твір. З іншого боку, і художня культура, яка приймає участь у розв'язанні спільної для обох (або більше) навчальних предметів пізнавальної проблеми, допомагає учню виявити у нехудожньому матеріалі загальнолюдські змісти та цінності.

Педагогічна режисура надає процесу розуміння художнього твору характер пошуку, ситуації вибору та прийняття рішень щодо різноманітних дій на уроці.

Окреслені принципи, які сприяють реалізації голографічного підходу, можуть бути суттєво доповнені подальшими теоретичними дослідженнями та практичним досвідом. Стереоскопічне бачення предмету знання прискорює його змістове забарвлення учнем та сприяє активізації соціального інтелекту, який у свою чергу є один з чинників формування соціокультурної компетентності учня. Її прояви у залежності від педагогічної ситуації можуть бути дуже різноманітними, що відкриває відповідну множинність дослідницьких підходів до цього феномену.

Використані джерела

1. Задорина О. С. Содержание и способы реализации идей педагогической режиссуры в образовании: монография / О. С. Задорина. – Тюмень: Изд-во Тюменского гос. ун-та, 2010. – 246 с.
2. Івашкевич Є. З. Структура соціального інтелекту особистості та характеристика його базових складових // Є. З. Івашкевич. Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія "Психологія і педагогіка". Вип. 26. – Острог : Видавництво Національного університету "Острозька академія", 2014. С. 60-65.
3. Клепко С. Ф. Интегративна освіта і поліморфізм знання / С. Ф. Клепко. – К. ; Полтава ; Харків : ПОППО, 1998. – 360 с.
4. Мамардашвили М. Символ и сознание. Метафизические рассуждения о сознании, символическом и языке / Мераб Константинович Мамардашвили, Александр Моисеевич Пятигорский. – М.: Школа "Языки русской культуры", 1997. – 224 с.
5. Масол Л. М. Концепція художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах. Електронний ресурс: режим доступу: <http://migha.ru/koncepciyahudojneo-estetichnogovihovannya-uchniv-u-zagale.html>.
6. Наков А. Б. Русский авангард / А. Б. Наков. – М.: Искусство, 1991. – 190 с.

7. Прямикова Е. В. Компетентностный подход в современном образовательном пространстве: функциональное и структурное содержание: автореф. дис. на соискание учен. степ. докт. социологич. наук. спец. 22.00.04. "Социальная структура, социальные институты и процессы" / Прямикова Елена Викторовна. – Екатеринбург, 2012. – С. 38.
8. Русова Софія. Сучасні течії в новій педагогіці / Софія Русова. Вибрані педагогічні твори: у 4 кн. – 2009. – Кн. 4 / [за заг. ред. Є. І. Коваленко; упоряд., прим. Є. І. Коваленко, О. М. Таран]. – 2009. – 328 с.
9. Угликова И. В. Ценностно-ориентационный компонент социокультурной компетентности студентов / И. В. Угликова. / Международная научно-практическая конференция "Личность-слово-социум". – 2008.

Gontova L.

**FORMATION OF SOCIAL COMPETENCE OF A SCHOLAR
OF THE PRIMARY SCHOOL AND THE HOLOGRAPHIC PRINCIPLE
OF THE ORGANIZATION OF SUBJECT CONTENT**

The article reflects the principles of holographic approach in artistic education as well as their role in forming socio-cultural competence of a pupil of high school, their importance for modernization of modern education. S. Rusiva is suggesting an idea about social targeting of modern education, which requires development in modern conditions. In connection to this socio-cultural competence of a pupil of high school requires certain approaches. Certain principles of holographic approach are discovered. These encourage organization of multi-genre lessons. The necessity of poly-subject integration which corresponds to poly-morph character of human studies. As a subject basis for realization of integration the subject "Artistic culture" is given. The example of binary lesson on artistic culture and physics is provided.

The statement about importance of context for teaching euritic activity of a pupil in the class as well as for personified interpretation of a piece of art and attracting out-of-culture information is stated.

Principles of holographic approach are aimed at forming socio-cultural competence of pupils, their dialogue thinking and productive activity. They can be applied by teachers of artistic culture and other subjects. This presupposes the necessity of further research of pedagogical approaches to forming socio-cultural competence of pupils as one of the conditions of modernization of school education in Ukraine.

Also the content of the notion is emphasized, the role of holographic principles in the process of sense-creation on the lessons of artistic culture is emphasized. The meaning of pedagogical directing is discovered in the explanation by a pupil of a piece of art as a text, in particular under the conditions of poly-subject integration.

Key words: *holographic approach, socio-cultural competence, artistic culture, artistic expressiveness, symbol.*

Стаття надійшла до редакції 29.01.2016